

SON DÖNEMLERDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER VE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ*

Öz

Bu çalışmada özetle son 3 yılda Türk-Ermeni ilişkilerinde yaşanan iç ve dış politik gelişmeler ve bu gelişmelerin iki ülke ilişkilerine yansımaları incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede ilk olarak konuya genel bir giriş yapıldıktan sonra iki ülke ilişkilerinde özellikle Türkiye'nin ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik atılmış olduğu adımlar ve bu adımların beraberinde getirdiği bir takım yeni düzenlemeler ele alınacaktır. Daha sonra Türk-Ermeni ilişkilerine dair dış politikada öne çıkan konular ve bu konuların Ermeni sorununa etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni sorunu, Türk-Ermeni İlişkileri, sınır, dış politika.

Abstract

In this article we will try to shortly show that developments in the last 3 years in the Turkish-Armenian Relations and reflections of them to the both countries relations. After a general introduction to the subject in this context, relations the two countries, especially Turkey has taken steps to improve relations will be analyzed. Then, in the foreign policy the subject of highlights will be studied. So we will try to emphasize that effects of the development on the internal and foreign policy.

Key Words: Armenian Question, Turkish-Armenian Relations, Border, Foreign Policy.

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ermeni Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ydbozkus@ybu.edu.tr yildizdeveci@gmail.com

Giriş

Ermeni sorunu olarak adlandırılan 1915 Olayları günümüzde gerek Türkiye gerekse Ermenistan açısından hem iç hem dış politik gelişmeler konusunda bir takım sorunların yaşanmasına, zaman zaman iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olmaktadır. Ancak bu sorun sadece Türkiye ve Ermenistan değil Türkiye'nin ve Ermenistan'ın diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde de ister istemez belirleyici olmaktadır. Örneğin son dönemlerde Fransız Parlamentosunun kabul etmiş olduğu soykırımın inkârını suç sayan tasarı, yine benzer tasarıların çeşitli ülke gündemlerinde yer alması bunlar arasında sayılabilir. Bu çerçevede bu makalenin de araştırma konusu olan Türk-Ermeni ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve bunların iki ülke ilişkilerine yansımaları oldukça ilginçtir. Gerek 1915 Olayları ve iki ülke arasındaki diğer bir takım sorunlar gerekse iki ülkenin yürütmekte olduğu politikalar neticesinde günümüzde kapalı olan Ermenistan sınırıyla ilgili gelişmeler de iki ülke ilişkilerinde önemli rol oynayan bir diğer faktör olmuştur. Bu anlamda aslında yaşanan gelişmelerin özellikle de üçüncü ülkelerin de soruna taraf olmasıyla ortaya çıkan bir takım gelişmelerin iki ülke ilişkilerini giderek daha fazla etkilediğini söylemek mümkündür.

Günümüzde Ermeni sorunu olarak tanımlanan bu meselenin temeli aslında bilindiği üzere oldukça eskiye dayanmaktadır. Her ne kadar Ermeni meselesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamış ve şekillenmişse de sorunun çözüme kavuşturulamamış olunması ve modern Cumhuriyete devredilmiş olunması nedeniyle günümüzde araştırmacılar tarafından konunun muhatabının kim olduğuna dair de farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu çalışmanın konusu bu tartışmalardan ziyade temelleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde atılan bu sorunun günümüzde iki ülke ilişkilerinde yarattığı etkilerdir. Bu açıdan soruna bakıldığında Ermeni meselesinin aslında Osmanlıdan günümüze oldukça geniş bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiğini ve her geçen gün daha da büyüdüğünü söylemek mümkündür.

Bu çalışmada iki ülke ilişkilerine dair son 3 yılda yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin iki ülke ilişkilerine yansımaları ele alınmaya çalışılacaktır.

Son 3 Yılda Ermeni Meselesine Dair İç Politikadaki Gelişmeler

1. Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları Projesi

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi yolunda son yıllarda başta AB olmak üzere bir çok uluslararası kuruluş iki ülke arasındaki sorunların çözümüne katkı sunacak projelere ciddi katkı sunmakta ve desteklemektedir. Söz konusu projelerden biri de Anadolu Kültür Vakfının koordinatörlüğünde Alman Yetişkin Eğitimi Birliği Uluslararası İşbirliği Enstitüsü (dvv international), Hazaraşen Etnografya Çalışmaları Merkezi ve Alman Dışişleri'nin desteğiyle¹ 2009 yılında başlayan “Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları” adlı proje olmuştur. Söz konusu çalışmada projenin

¹ Leyla Neyzi, Hranush Kharatyan –Araqelyan, “Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları”, “Ermenistan-Türkiye Uzlaşım Sürecine Katkı Olarak Yetişkin Eğitimi ve Sözlü Tarih Çalışması”, dvv international yayınları. http://anadolukultur.org/kitaplar/Birbirimizle_Konusmak.pdf (10.12.2011).

temel amacının bu bölgedeki uzlaşma sürecine profesyonel sözlü tarih düzeyinde açık bir diyalog süreci başlatarak katkıda bulunmak olduğu ortaya konmuştur.²

2. Ermeni Diline Yönelik Gelişmeler

Üniversitelerde Ermeni Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin Açılması

Türkiye’de son 3 yılda Ermeniler ve Ermeni sorununa dair yaşanan bir diğer önemli gelişmede çeşitli üniversitelerde açılan Ermeni Dili ve Edebiyatları bölümü olmuştur. Türkiye’de resmi olarak Ankara Üniversitesi dışında Ermeni dili ve edebiyatı eğitiminin olmadığı, Türkiye’de günümüzde başta Devlet üniversiteleri olmak üzere Vakıf üniversitelerinde de Doğu ve Batı Ermenice diline yönelik eğitimin başladığı görülmektedir. Bu durumun Türkiye’nin özellikle Avrupa Birliği süreci ve demokratikleşme yolunda atılan adımlar adına olumlu bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bölümlerin yanı sıra Ermenice yayınlar konusunda da birtakım pozitif adımlar atılmıştır.

Ermenice Ders Kitaplarının Basımı

Son dönemlerde özellikle de Ermeni Cemaati tarafından sık sık gündeme getirilen azınlık okullarının kendi ders kitaplarını yayınlamalarına yönelik de birtakım olumlu adımların atıldığı ve bu gelişmelerin de başta Türkiye Ermenileri olmak üzere Ermeni cemaati üzerinde olumlu bir etki bıraktığı izlenmektedir.

İstanbul’daki Ermeni cemaatinin talebi üzerine, 2010 yılında ilk defa Ermeni okulları için Ermenice hazırlanan ders kitapları ücretsiz dağıtılmıştır.³ Önceki yıllarda ders kitaplarının çoğunlukla fotokopi şeklinde temin edilirken, alınan söz konusu kararla hazırlanan kitapların Ermeniceye tercüme edilerek yayınlanması ve dağıtılmasının Ermeni cemaati tarafından memnuniyetle karşılandığını⁴ hatta diaspora Ermenilerinin bu konuya basında geniş yer verdiği gözlenmiştir.

Ermenice Radyo

Türkiye-Ermenistan ilişkilerine dair son 3 yıla dair önemli bir diğer gelişmede Türkiye’nin resmi devlet kanalı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’nun 2009 yılında başlatmış olduğu Doğu Ermenice radyo yayını olmuştur. Söz konusu yayın özellikle Avrupa Birliği raporlarında sıkı yer alarak, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi yolunda atılan olumlu adımlar arasında yer alırken aynı zamanda Ermeni diasporası yayınlarında⁵ da geniş yankı bulmuştur.

² Kuşkusuz iki ülke ilişkilerine dair bunun yanı sıra başka projelerde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışma kapsamında sadece bu projelerden birine yer vermek mümkün olmuştur.

³ “Bakanlık, Ücretsiz Ermenice Ders Kitabı Dağıtacak”, **Radikal**, (9 Haziran 2010).

⁴ “MEB’den Bedava Ermenice Kitap”, **Bugün**, (19 Eylül 2010).

⁵ Turkey Starts Armenian, Kurdish Language Radio Channels, <http://www.armeniandiaspora.com/showthread.php?163518-Turkey-Starts-Armenian-Kurdish-Language-Radio-Channels> (21 March 2009)

3. Azınlıklara Ait Bazı Vakıf Mallarının İadesi Yönündeki Çalışmalar

Uluslar arası basında Türkiye'nin demokratikleşme yolunda attığı önemli adımlardan biri olarak değerlendirilen bu karar Türk basınında da geniş yankı bulmuştur. Türkiye'de bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılanan bu karar, benzer şekilde Müslümanlarında el konulmuş mallarının iadesini gündeme taşınmıştır. Öte yandan bazı köşe yazarları ise bu gelişmenin oldukça önemli bir adım olduğu ve geç kalınmış bir karar olduğunu ifade etmişlerdir.

Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'deki azınlık önderleriyle yaptığı bir toplantıda açıkladığı Azınlıklara ait bazı Vakıf Mallarının iadesi kararı bazı araştırmacılar tarafından aslında AIHM kararlarının baskısıyla alındığı öne sürülmektedir.⁶

4. Türkiye-Ermenistan Gençlik Senfoni Orkestrası

2010 yılında da Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesi yolunda bir takım adımlar atılmıştır. Bunlar arasında birtakım kültürel organizasyonlar yer almıştır. Bu kapsamda Türkiye-Ermenistan Gençlik Senfoni Orkestrası, şefler Nvart Andreassian ve Cem Mansur'un yönetiminde, 16 Temmuz'da Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda bir konser verilmiştir. Anadolu Kültür, İKSV ve Boğaziçi Üniversitesi işbirliğiyle gerçekleştirilen konserde, yaşları 18 ile 23 arasında değişen yüksek konservatuar kökenli genç müzisyenlerden oluşan Türkiye-Ermenistan Gençlik Senfoni Orkestrası, aralarında iki ülkenin bestecilerinin yapıtlarının da bulunduğu bir repertuarı seslendirmişlerdir.⁷

5. Tarihi Akdamar Kilisesinde Ayin

2009 yılında ilk defa ibadete açılan Akdamar kilisesinde 2010 yılında Ermenistan'dan da ruhani liderlerin katılımıyla bir ayin gerçekleştirilmiştir.⁸ Söz konusu ayinin ikincisinin gerçekleştirildiği 2011 yılında ise ayine Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşayan Ermenilerin yanı sıra Türkiye Ermenileri Başrahibi Sahak Maşalyan, İstanbul Ermeni Patrikhanesi Başrahibi Tatul Anuşyan, Türkiye Ermenileri Patrikliği Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan ve çok sayıda ruhani lider eşlik etmiştir. 2009 yılında olduğu gibi 2010 yılında gerçekleştirilen ayin Türk basınının⁹ yanı sıra Ermeni ve yabancı basında da geniş yankı bulmuştur.

⁶ Soli Özel, "Azınlık Mallarının İadesi", **Habertürk**, (31 Ağustos 2011).

⁷ Türk ve Ermeni Gençler Aynı Sahnede, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25114786> (14 Temmuz 2010)

⁸ Turkey To Allow Worship in Akhtamar Church, <http://asbarez.com/78668/turkey-to-allow-worship-in-akhtamar-church/> (25 March 2010)

⁹ Akdamar Kilisesi'nde Ayin Başladı, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1178633&title=akdamar-kilisesinde-ayin-basladi> (11 Eylül 2011)

6. Diyarbakır'da Surp Giragos Ermeni Kilisesinin Açılışı

2011 yılında yaşanan bir diğer gelişmede Diyarbakır'da Surp Giragos Ermeni Kilisesinin ibadete açılması olmuştur.¹⁰ Türk basınında da geniş yankı bulan bu gelişme¹¹ iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi yolunda atılan önemli adımlar arasında yer almıştır.

7.Vortvots Vorodman Kilisesinin Açılışı

İstanbul Kumkapı'da bulunan ve en son I. Dünya Savaşı yıllarında ibadethane olarak kullanılan "Vortvots Vorodman Kilisesi, 2012'de "Vortvots Vorodman Kilisesi ve Patrik Mesrob II Kültür Merkezi" adıyla hizmete açılmıştır.¹² İstanbul Ermeni Patrikhanesi'ne ait bir Ermeni Gregoryen kilisesi olan Meryem Ana Kilisesi'nin (Surp Asvadzadzin) yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, eskiden üç Bizans kilisesinden oluştuğu ve 1641'den bu yana patrikliğın katedral olarak kullandığı bilinmektedir.¹³

Ermeni Meselesine Dair Dış Politikadaki Gelişmeler

1.ABD'de Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İadesine Dair Karar

Bu konuya dair ilk karar 15 Haziran 2011'de ABD Temsilciler Meclisi'nde bir madde olarak sunulmuş daha sonra ABD Temsilciler Meclisi'nde 14 Aralıkta kabul edilmiştir. Kararda Türkiye'nin ülkesindeki Hıristiyan eserleri koruması ve el konulmuş kilise mallarını iade etmesi öngörülmektedir. "Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İade Edilmesinin Türkiye Cumhuriyeti'nden Talep Edilmesi" başlıklı bu karar özellikle Ermeniler ve Rumları yakından ilgilendirdiği söylenebilir.

Tasarı da ayrıca "Osmanlı İmparatorluğu'nun baskı ve kasıtlı olarak yok etmesi sonucu olarak bu ülkedeki eski Hıristiyan halklardan şimdi geriye küçük bir kesim kaldığı belirtilmekte, bu arada yok edilenler arasında 2.000.000 Ermeni, Rum, Asurî, Pontuslu Rum ve Süryanî'nin¹⁴ de olduğu ifade edilmektedir. Aslında bu karar bir bakıma ABD'nin politikaları ile çelişki arz etmektedir. Bilindiği üzere ABD'de birçok eyalette durum farklı olsa da halen soykırım iddiaları resmen tanınmamıştır.

Bu kararın bir diğer önemli noktası da kararda Türkiye'ye yönelik kullanılan ifadeler olmuştur. Buna göre kararda "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Hıristiyan Eserlerinin birçoğunun yok edilmesinden ve çalınmasından sorumlu tutulmakta, ülkesinde kalan Hıristiyanlarının ibadetlerini engellediği ileri sürülmekte, diğer yandan son on yıl içinde dini

¹⁰ Surp Giragos Kilisesi Üç Kavmin Barış Dualarıyla Açıldı, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&VersionID=15731&Date=20.10.2008&ArticleID=1067217> (23 Ekim 2011)

¹¹ Diyarbakır'daki Ermeni Kilisesi'nde 30 Yıl Aradan Sonra İlk Dua, <http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-daki-ermeni-kilisesi-nde-30-yil-aradan-sonra-ilk-dua/turkiye/sondakikaarsiv/23.10.2010/1305281/default.htm> (23 Ekim 2011)

¹² "Bir Asır Sonra Vortvots Vorodman Kilisesi", Bianet, 2 Ocak 2012, "Fransa'nın 'soykırım' yasasına yanıt: Gök Gürültüsü Çocukları", Habertürk, (2 Ocak 2012)

¹³ "Bir Asır Sonra Vortvots Vorodman Kilisesi", Bianet, 2 Ocak 2012.

¹⁴ "Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İade edilmesinin Türkiye Cumhuriyetinden Talep Edilmesi", **Bolsahays**, (27 Haziran 2011).

azınlıkların durumunun düzeltilmesine yönelik reformların yeterli olmadığı”¹⁵ ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

2.Fransa'nın Soykırım İddialarını İnkâr Edenlerin Cezalandırılmasına İlişkin Tasarısı

Bilindiği gibi Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı çıkan ülkeler arasında Fransa ilk sırada gelmektedir. Fransa'da soykırım iddialarıyla ilgili ilk karar 29 Mayıs 1998'de gündeme taşınmıştır. Son derece kısa olan bu kararda kısaca Fransız Meclisi tarafından 1915 Olaylarını soykırım olarak tanıyan bir karar kabul edilmiştir. Kararın başlığı şöyledir: *Adopted in first reading by the National Assembly relating to recognition of the Armenian genocide of 1915*. Söz konusu kararın 17 Mayıs 1995-16 Mayıs 2007 yılları arasında Devlet Başkanlığı görevini yürütmekte olan ve Türkiye karşıtlığı kadar Ermenistan taraftarlığıyla da bilinen Jacques Chirac'ın döneminde kabul edildiği görülmektedir.¹⁶ Fransa'nın Ermeni soykırımını iddialarıyla ilgili bir diğer kararı, 7 Kasım 2000 tarihinde kabul edilmiştir. Ancak bu kez karar Fransız Meclisi değil Fransız Senatosu tarafından kabul edilmiştir. 1998 yılı kararıyla biçimsel ve içeriksel olarak benzer özellikler taşıyan bu karar da son derece kısa olup, yine 1915 Olayları'nı soykırım olarak kabul etmiştir. Ancak iki karar arasındaki farklılığın şöyle ortaya konulmasında yarar vardır: 1998 yılı kararı Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilmişken, 2000 yılı kararı ise Fransız Senatosu'nun gündemine alınmış olduğu görülür. Bunu bir bakıma, tanınmanın bir üst kurum tarafından gerçekleştirilmesi şeklinde yorumlamak mümkündür.¹⁷

Türkiye'nin çeşitli kesimlerinde Fransa'nın söz konusu kararına yönelik birtakım tepkiler ortaya konmakla beraber, bir süre sonra kararların giderek daha da genişletilerek yeniden alınmasının önüne geçilememiş ve bu kez 29 Ocak 2001'de “Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanı” cümleleriyle bu kararlar yasalaşmıştır. Daha sonraki yıllarda 2001 yılı kararının ardından bu kez 12 Ekim 2006 yılında soykırımın inkârının suç sayılması yönünde bir karar alınmıştır.

Fransa'nın söz konusu kararı bazı Fransız aydın, yazar ve araştırmacılarının yanı sıra Türkiye'de yaşayan Ermeni vatandaşları tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Bilindiği üzere Hrant Dink cinayetinin öncesinde sık sık çeşitli ülke parlamentolarında alınan kararların sorunun çözümünden çok sorunun büyümesine neden olduğuna dikkat çekmekteydi. Benzer şekilde Türkiye'deki Ermenilerin büyük bir çoğunluğu da diğer ülkelerin bu soruna müdahil olmalarına karşı koymakta ve bu sorunun çözümünün yine sorunun muhataplarıyla gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde görüş beyan etmektedirler. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye Ermenileri Patrik Vekili Başpiskopos Aram Ateşyan, Fransa Ulusal Meclisi'nde

¹⁵ “Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İade edilmesinin Türkiye Cumhuriyetinden Talep Edilmesi”, **Bolsohays**, (27 Haziran 2011).

¹⁶ Yıldız Deveci Bozkuş, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası**, Ankara, 2011, s.159-160.

¹⁷ Yıldız Deveci Bozkuş, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası**, Ankara, 2011, s.159-160.

Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili kabul edilen tasarıya ilişkin yaptığı açıklamada “Sorunlarımızı kendimiz çözmeliyiz, başkaları bu işe girmemeli.”¹⁸ ifadelerini yinelemiştir.

Görüldüğü gibi Fransa’nın söz konusu kararı her ne kadar diaspora Ermenileri arasında bir memnuniyet yaratmışsa da aslında hem Ermenistan’da hem diğer ülkelerde beklenildiği kadar yankı uyandırmamıştır. Ancak iki ülke ilişkilerindeki sorunların yeniden gündeme gelmesinde öteye gidememiştir. İki ülke ilişkilerinde üçüncü ülkelerin konuya müdahil olmasıyla yaşanan sıkıntıların yanı sıra Ermenistan Cumhuriyetinin doğrudan yürüttüğü birtakım sıkıntıların da etkili olduğu söylenebilir. Bunlar arasında 1.Nisan 2011’de Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan’ın talimatı ve onayıyla “Ermeni Soykırımının 100. Yıldönümüne İlişkin Etkinliklerin Koordinasyonu için Devlet Komisyonu”¹⁹ kurulması örnek olarak gösterilebilir.

Ermeni sorununa dair dış politik gelişmeler arasında diasporanın yürütmekte olduğu faaliyetler kuşkusuz ilk sırada yer almaktadır. Nitekim bir bakıma dış politik gelişmelerin büyük bir çoğunluğunu diaspora Ermenilerinin şekillendirdiği bilinmektedir.

Türk-Ermeni ilişkilerine dair son yılda yaşanan bir diğer gelişmede İsrail Parlamentosu Ksennet’te yeniden Ermeni soykırımı iddialarına dair sunulan karar olmuştur. Bilindiği üzere bu konuya dair daha önceki yıllarda da benzer şekilde dönem dönem bazı kararlar parlamentoya sunulmuş ancak bir netice alınamamıştı. Bu çerçevede İsrail’in söz konusu tutumunu şöyle değerlendirmek mümkündür. Aslında İsrail’de soykırım iddialarına dair birden fazla görüşün mevcut olduğunu, bu anlamda bir kesim Türkiye ile ilişkileri göz önünde bulundurarak temkinli olunması gerektiğini öngörürken diğer kesimin sorunun çözümü için tarafların masaya oturması gerektiğini ileri sürdüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca bazı grupların ise sorunun kaynağı olarak sadece Türkiye’nin muhatap gösterilmemesi gerektiğini, 1915 Olayları’nda Türkiye kadar ABD’nin de suçlu olduğunu öne sürdüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan bir başka kesimin ise, Ermenilerin uluslararası arenada yarattığı “masum imajının” pek de gerçeği yansıtmadığı, Ermenilerin de en az Türkler kadar suçlu olduğunu savunduğu görülmektedir.²⁰

3.Vaşington’da Soykırımı Müzesi Açma Çalışmaları

2011 yılında ise Vaşington’da açılması planlanan Ermeni Soykırımı müzesi ise Türk-Ermeni ilişkilerinin yanı sıra Türk-ABD ilişkilerinde de bazı sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ABD’deki Yahudi Soykırımıyla benzer şekilde Vaşington’da bir Ermeni Soykırımı müzesi²¹ açma girişimi kısa adı ANCA olan ABD’deki en büyük Ermeni diaspora kuruluşu tarafından başlatılmıştır.

¹⁸ “Aram Ateşyan: Başka Ülkeler Bu İşe Girmemeli” <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=42729> , (27 Aralık 2011).

¹⁹ Aslan Yavuz Şir, “Fransa Tartışmaları Işığında 2015 Öncesi Ermeni Diasporası Faaliyetleri”, <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=42532> (22.12.2011).

²⁰ Yıldız Deveci Bozkuş, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası**, Ankara, 2011, s.599-600.

²¹ “Cafesjian Family Foundation to continue construction of Armenian Genocide Memorial Museum in Washington”, **News.am**, (3 Ağustos 2011), “Cafesjian Foundation wins Genocide Museum lawsuit”,

4. Türkiye Aleyhinde Açılan Tazminat Davaları

Ermeni sorununa dair son dönemlerde yaşanan önemli bir diğer politik gelişmede daha ziyade ABD’de açılan tazminat davaları olmuştur. ABD’deki Ermeni diasporası tarafından son dönemlerde sıkça dillendirilmeye başlanan bu hususun temeli aslında bazı araştırmacılara göre 1930’lu yıllara dayandığı ve bu hususun hukuki olarak çözüme kavuşturulduğu öne sürülmektedir. Ancak son dönemlerde başta Ziraat bankası olmak üzere İncirlik Üssü vebenzeri konulara dair açılan davalar konunun yeniden gündeme taşınmasına yol açmıştır. Bu konuyla ilgili olarak ABD’de Türkiye aleyhinde açılan davalara bakan Türk-Amerikan Dernekleri Asamblesi (ATAA) Başkanı Günay Evinç ve David Saltzman, bu davalarla ilgili olarak düzenledikleri bir toplantıda davaların tarihinin dikkat çekici olduğunu, Ermeni tazminat davaları 2005’ten itibaren müthiş düşüşte olduğunu, ancak 2015 yılı etkinlikleri çerçevesinde bu konunun yeniden hareketlenmeye başladığını ve bunun da Taşnak siyasi bakış açısından bir paniği yansıttığını ileri sürmüştür.²²

Evinç’in de işaret ettiği gibi bu tür girişimleri Ermeni soykırımı iddialarının 2015 yılı için yürütülen çalışmaların bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak yine de bu konuya dair yaşanan gelişmelerin özellikle Merkez Bankası ve Ziraat Bankasına yönelik açılan davaların sayısında bir artış gözlemlendiği ve bu konuda çalışanların desteklendiği de görülmektedir.

Önceki yıllardan farklı olarak son dönemlerde Ermeni soykırımı iddialarını konu alan toplantı, konferans ve yayınların sayısında da ciddi bir artış gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle ABD’de bazı üniversitelerin bu konuda ciddi çalışmalar yürüttüğü ve bu Nisan 2010 tarihinde Armenian Film Foundation adlı vakıf ile Güney Kaliforniya Üniversitesi Shoah Foundation Institute arasında “soykırım” tanıkları ile yapılan 400 civarında görüşmenin kayıtları ile hazırlanacak çalışmaların yayınlanması konusunda anlaşma sağlandığı da basına yer almıştır.²³

5. Türkiye-Ermenistan Protokollerinin Paraflanması

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında 31 Ağustos 2009’da İsviçre’nin Zürih kentinde “Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol” ve “İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol”leri imzalanmıştır. Buna göre kısaca söz konusu protokollerin iki ülke arasındaki sınırların karşılıklı olarak tanınmasını ve ilişkilerin geliştirilmesini öngörülmüştür.

Türkiye-Ermenistan arasında imzalanan protokollerin iki ülke ilişkilerinde aslında bir dönüm noktası olacağı ve bundan sonraki süreçte ikili ilişkilerin normalleşmesine ciddi katkı sağlayacağı öngörülmekteydi. Ancak beklenen olmadı. Gerek protokollerde kesin olmayan cümlelerin yer alması gerekse protokollerin imzalanması ve sonrasında yaşanan bir takım gelişmeler iki ülkede de bu konuya dair bir takım soru işaretleri uyandırmıştır.

Panarmenian, (29 Ocak 2011), “Genocide Museum Property to Revert to Cafesjian by May 23”, Asbarez, (23 May 2011)

²² “Ermeni Tazminat Davaları Düşüşte”, **Habertürk**, 8 Ekim 2010.

²³ Aslan Yavuz Şir, “Fransa Tartışmaları Işığında 2015 Öncesi Ermeni Diasporası Faaliyetleri”, <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=42532> (22.12.2011).

Söz konusu protokollerin içeriğine bakıldığında ilk maddelerde iki ülkenin karşılıklı toprak bütünlüğüne saygı duyulması hususuna şöyle vurgu yapıldığı görülmektedir;

*“İkili ve uluslararası ilişkilerinde, eşitlik, egemenlik, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkelerine saygılı olacakları ve bu ilkelere saygı gösterilmesini sağlayacakları yönündeki taahhütlerini teyit ederek...”*²⁴

Protokollerin söz konusu maddesi iki ülke ilişkileri için bir dönüm noktası olarak öngörülmüş ve sorunların çözümüne ciddi katkı sağlayacağı, hatta sınırların açılacağı öngörülse de beklenen etki gerçekleşmemiştir. Protokollerde üzerinde durulan bir diğer husus da iki ülke arasında bir güven ortamının oluşturulması, bölge barışı ve istikrarı ile anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümüne dair yapılan vurgu olmuştur. Aslında bu yönüyle genel olarak söz konusu maddelere ve temennilere bakıldığında son derece pozitif bir takım argümanların ön planda olduğu görülmektedir.

Protokollerde belki de en dikkat çekici maddelerden biri de *“İki ülke arasındaki mevcut sınırın uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanındığını teyit ederek”*²⁵ ifadelerinin yer aldığı bölüm olmuştur. Bu maddeyle aslında Ermenistan’ın halen kabul etmediğini öne sürdüğü 1921 Tarihli Kars Antlaşması kastedilmektedir. Dolayısıyla bu maddenin aslında bir bakıma Türkiye açısından bir kazanım olduğunu söylemek mümkündür.

*“İyi komşuluk ilişkileri anlayışıyla bağdaşmayacak herhangi bir siyaset izlemeyeceklerine dair taahhütlerini yineleyerek”*²⁶ maddesi ise aslında son dönemlerde yaşanan gelişmelerle bir çelişki arz etmektedir. Nitekim Fransa’nın almış olduğu Soykırımın inkârını suç sayan ve cezalandıran yasayla ilgili olarak Ermenistan yönetiminin Sarkozy’e teşekkür mektubu gönderdiği görülmektedir.²⁷ Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan tarafından Nikolas Sarkozy’e gönderilen mektupta özetle Sarkisyan’ın Erivan’a yaptığı ziyaretin ardından kısa süre içerisinde verdiği sözü yerine getirerek aldığı karardan duydukları memnuniyet dile getirilmiştir.²⁸

Protokolde yer alan bir diğer madde olan *“Hangi nedenle olursa olsun terörizmin tüm biçimlerini, şiddeti ve aşırıcılığı kınayarak, bu tür eylemlerin teşvikinden veya müsamaha görmesinden kaçınılacağını ve bunlara karşı mücadelede işbirliğine gidileceğini taahhüt ederek”*²⁹ konulu bölüm ise her iki ülkenin terörizme destek vermeyeceğini taahhüt eder niteliktedir. Görüldüğü üzere her ne kadar iki ülke arasında söz konusu protokoller imzalanmışsa da gerek hukuken herhangi bir bağlayıcılığının olmaması gerekse taraflar

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi:
www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf (10 Aralık 2011)

²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi:
www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf (10 Aralık 2011)

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi:
www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf (10 Aralık 2011)

²⁷ Ermenistan Cumhuriyeti Resmi Web Sitesi, 23.12.2011.

²⁸ Ermenistan Cumhuriyeti Resmi Web Sitesi, 23.12.2011.

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi:
www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf (10 Aralık 2011)

arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Nitekim protokollerin önce Türkiye’de TBMM’de onaylanmamış olması daha sonra Ermenistan’ın anayasa mahkemesinden gelen olumlu cevaba rağmen yasamadan geri çekilmesi³⁰ tarafların arasındaki anlaşmazlığı bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen protokollerin bazı olumlu yönleri de söz konusudur. Öreğin protokollerde yer alan tarihi konularla ilgili olarak bir komisyonun kurulması ve soykırım iddialarının de bu çerçevede ele alınacak olunması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu madde gerek Ermenistan gerekse diasporada ciddi sorun yaratan bir husus olmuştur.

Sonuç

Türk-Ermeni ilişkilerinin son 3 yılda izlemiş olduğu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda geçmişe oranla daha fazla iletişimin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar bu çalışmada da görüldüğü gibi iki ülke ilişkilerinin çözümü konusunda Türk tarafının daha aktif adımlar attığı gözlenirse de bu adımların iki ülke arasındaki sorunların çözümüne ciddi katkı sağladığı göz ardı edilemez. Öte yanda iç politik gelişmeler kadar konuyla ilgili çok fazla dış politik gelişmenin de yaşandığı görülmektedir. Ancak iç politik gelişmelerden farklı olarak dış politik gelişmelerin daha ziyade iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede gerek Fransa’da oylanan soykırımın inkârını suç sayan yasa gerekse diğer ülke parlamentolarında yaşanan gelişmeler dolaylı da olsa iki ülke arasındaki mevcut sorunların yeniden gündeme taşınmasına neden olmuştur. Aslında bu gelişmeler bir bakıma Türkiye’nin Ermeni sorununu çözme yolunda ne kadar istekli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Ancak dış politik gelişmelerin ise bu durumu olumsuz etkilediği söylenebilir.

İki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer dış gelişmede 2009 yılından bu yana Amerika Birleşik Devletleri’nde, Türkiye Cumhuriyeti, TC Merkez Bankası ve TC Ziraat Bankası aleyhinde açılan tazminat davaları olmuştur. Nitekim söz konusu davaların bir kısmı Türkiye lehine sonuçlanmış olursa da halen bu yöndeki başvuruların devam ediyor olması nedeniyle zaman zaman bu konunun iki ülke ilişkilerinde yeniden sıkıntıların yaşanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede iç politik gelişmeler bağlamında Türkiye tarafından atılan adımların sayısının geçmişe oranla oldukça fazla olduğu da gözlerden kaçmamaktadır. Öte yanda tüm bu gelişmelere rağmen diasporanın gerek soykırım iddialarının 2015 yılı etkinlikleri çerçevesinde başlatmış oldukları kampanyalar, gerekse soruna üçüncü devletlerin müdahil olmasıyla birlikte yaşanan bir takım dış politik gelişmelerin Fransa örneğinde olduğu gibi iki ülke ilişkilerinde zaman zaman yeniden gerilmelerin yaşanmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

³⁰ İbrahim Kaya, “Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye-Ermenistan Protokolleri”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı:37-38, 2010-2011, Ankara, s.101-121.

KAYNAKÇA

Akdamar Kilisesi'nde Ayin Başladı, **Zaman**.

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1178633&title=akdamar-kilisesinde-ayin-basladi> (11 Eylül 2011).

“Aram Ateşyan: Başka Ülkeler Bu İşe Girmemeli”
<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=42729> , (27 Aralık 2011).

Aslan Yavuz Şir, “Fransa Tartışmaları Işığında 2015 Öncesi Ermeni Diasporası Faaliyetleri”,
<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=42532> (22.12.2011).

“Bakanlık, Ücretsiz Ermenice Ders Kitabı Dağıtacak”, **Radikal**, (9 Haziran 2010).

“Bir Asır Sonra Vortvots Vorodman Kilisesi”, **Bianet**, 2 Ocak 2012, “Fransa'nın 'soykırım' yasasına yanıt: Gök Gürültüsü Çocukları”, **Habertürk**, (2 Ocak 2012)

“Bir Asır Sonra Vortvots Vorodman Kilisesi”, **Bianet**, 2 Ocak 2012.

“Cafesjian Family Foundation to continue construction of Armenian Genocide Memorial Museum in Washington”, **News.am**, (3 Ağustos 2011)

“Cafesjian Foundation wins Genocide Museum lawsuit”, **Panarmenian**, (29 Ocak 2011),
“Genocide Museum Property to Revert to Cafesjian by May 23”, **Asbarez**, (23 May 2011)

Diyarbakır'daki Ermeni Kilisesi'nde 30 Yıl Aradan Sonra İlk Dua, **Milliyet**,
<http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-daki-ermeni-kilisesi-nde-30-yil-aradan-sonra-ilk-dua/turkiye/sondakikaarsiv/23.10.2010/1305281/default.htm> (23 Ekim 2011)

Ermenistan Cumhuriyeti Resmi Web Sitesi, 23.12.2011.

“Ermeni Tazminat Davaları Düşüşte”, **Habertürk**, 8 Ekim 2010.

“Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İade edilmesinin Türkiye Cumhuriyetinden Talep Edilmesi”, **Bolsohays**, (27 Haziran 2011)

“Hıristiyan Eserlerinin Korunmasının ve El Konmuş Kilise Mallarının İade edilmesinin Türkiye Cumhuriyetinden Talep Edilmesi”, **Bolsohays**, (27 Haziran 2011).

İbrahim Kaya, “Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye-Ermenistan Protokolleri”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı:37-38, 2010-2011, Ankara, s.101-121.

Leyla Neyzi, Hranush Kharatyan –Araçlyan,“Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları”, “Ermenistan-Türkiye Uzlaşım Sürecine Katkı Olarak Yetişkin Eğitimi ve Sözlü Tarih Çalışması”, **DVV International Yayınları**.
http://anadolukultur.org/kitaplar/Birbirimizle_Konusmak.pdf (10.12.2011).

Soli Özel, “Azınlık Mallarının İadesi”, **Habertürk**, (31 Ağustos 2011).

<http://asbarez.com/78668/turkey-to-allow-worship-in-akhtamar-church/> (25 March 2010).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

Surp Giragos Kilisesi Üç Kavmin Barış Dualarıyla Açıldı, **Radikal**.

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&VersionID=15731&Date=20.10.2008&ArticleID=1067217> (23 Ekim 2011).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi:

www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf (10 Aralık 2011).

Turkey Starts Armenian, Kurdish Language Radio Channels, **Armenian Diaspora**,
<http://www.armeniandiaspora.com/showthread.php?163518-Turkey-Starts-Armenian-Kurdish-Language-Radio-Channels> (21 March 2009).

Türk ve Ermeni Gençler Aynı Sahnede, **NTVMSNBC**,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25114786> (14 Temmuz 2010).

Turkey To Allow Worship in Akhtamar Church, **ASBAREZ**.

Yıldız Deveci Bozkuş, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası**, Ankara, 2011.